

THUIS

OP DE

ZORGBOERDERIJ

Handreiking

kleinschalig wonen voor

ouderen met dementie

Deze brochure is een uitgave van de Taskforce Multifunctionele Landbouw, tot stand gekomen in samenwerking met LEI Wageningen-UR en Vilans.

THUIS OP DE ZORGBOERDERIJ

Handreiking
kleinschalig wonen voor
ouderen met dementie

Voorwoord

Zorgboerderijen zijn niet meer weg te denken uit het zorglandschap. Het traditionele beeld bij een zorgboerderij is dat van een landbouw- of veeteeltbedrijf. Er worden gewassen verbouwd, dieren verzorgd en er is direct contact met de natuur. Juist deze klassieke eigenschappen van een boerderij maken deze bedrijven zo interessant voor de zorg. De betrekkelijke rust en de dagelijkse routines om de dieren en de gewassen te verzorgen kunnen voor de cliënten in de langdurige zorg uitstekend werken. Denk aan dagbesteding voor iemand met een verstandelijke beperking, of voor iemand met een verslavingsprobleem. Het contact met de natuur kan ook voor dementerende ouderen een rustgevendende werking hebben.

De betrokken land(tuin-)bouw-/veebedrijven zijn veelal een voorbeeld van modern en milieuvriendelijk functioneren. Zij worden vaak gerund door sociaalvoelende mensen met een visie op de samenleving. De zorgboeren geven onder begeleiding van welzijns- of zorginstanties cliënten de kans om zich te handhaven en verder te ontplooiën. Op een zorgboerderij kunnen cliënten ontsnappen aan de soms te drukke en veel-eisende samenleving van Nederland om zich zo veel mogelijk te ontplooiën. Veel hulpverleners geloven, dankzij ervaringen van cliënten, dat zorg- of kijkboerderijen een zinvolle therapeutische werking hebben, dankzij het 'terug naar de basis' activiteitenaanbod en de natuurlijke woon-, werk- en leefomgeving.

Dementerende ouderen hebben een grote variëteit in achtergronden, mogelijkheden en wensen. Om hierop in te spelen is een even zo grote diversiteit in het aanbod nodig. Met zorgverblijf-zorgboerderijen krijgt het zorglandschap weer een bijzondere toevoeging die waarschijnlijk uitstekend aan zal sluiten bij mensen die graag buiten zijn, van agrarische afkomst zijn of wat extra ruimte zoeken.

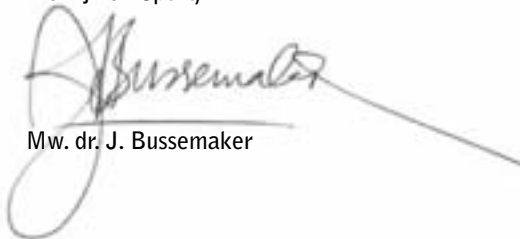

Kijkend naar de toekomst tekent zich een tekort aan personeel op de arbeidsmarkt af om de groeiende populatie van dementerende ouderen te verzorgen. Vanuit dat perspectief ben ik blij met de ambities van zorgboeren.

Daarnaast zijn de zorgboerderijen om ook nog een andere reden interessant voor de langdurige zorg. De sector is in een toch betrekkelijk korte periode ontstaan. Men heeft de slag van een klassiek bedrijf naar een zorgbedrijf gemaakt. Dat is een transitie waar veel andere zorginstellingen en sectoren van kunnen leren.

Ik zal de zorgboerderijen in elk geval goed blijven volgen.

de Staatssecretaris van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport,

Mw. dr. J. Bussemaker

Inhoud

Voorwoord

2

Inleiding

6

1. Wonen voor ouderen met dementie

8

2. Wonen op een agrarisch bedrijf

10

3. **De zorgboerderij en omgeving**

14

4. **Personeel**

20

5. **Financieringsstromen**

26

6. **Van idee naar werkelijkheid: het ondernemingsplan**

30

Samenvatting

32

Inleiding

Nederland telt momenteel rond de 1.000 zorgboerderijen. Zorgboerderijen verlenen zorg aan mensen met een verstandelijke of lichamelijke beperking, jongeren met ontwikkelingsproblemen, mensen met verslavings- of GGZ-achtergrond en/of mensen met burn-out. Rond de 150 zorgboerderijen richten zich op ouderen met dementie. Deze doelgroep zal in de komende decennia het sterkst in omvang toenemen en daarmee ook de kansen voor de zorgboerderijen op een zorgvraag met een redelijk zekere financiering (vooral AWBZ en enigszins WMO, zie hoofdstuk 5). De zorgboerderijen gericht op ouderen met dementie bieden vooral dagbesteding. Slechts een handjevol zorgboerderijen biedt intensievere vormen van zorg en ondersteuning, waaronder woonvoorzieningen, aan ouderen die een grote zorgbehoefte hebben en niet meer zelfstandig kunnen wonen. De meeste van deze ouderen hebben een vorm van dementie.

De zorgboeren

Zorgboeren met belangstelling voor het opzetten van woonvoorzieningen voor ouderen met dementie, ondervinden allerlei onduidelijkheden rond zaken waarmee bij een dergelijke vorm van intensieve zorg rekening moet worden gehouden. Deze brochure informeert zorgboeren en overig geïnteresseerden over de meest belangrijke punten die bij permanent verblijf van ouderen met dementie aan de orde komen. De brochure kan ook ondersteuning bieden in het keuzeprocés rond het aanbieden van kleinschalige woonvoorzieningen en bij het opstellen van een ondernemingsplan.

De zorgsector

In de zorgsector is weinig bekendheid over woonvormen in de zorglandbouw. Het is dus noodzakelijk om deze nieuwe mogelijkheden van zorgboerderijen onder de aandacht te brengen van direct en indirect betrokkenen, zoals overheden, zorgaanbieders, financiers, cliënten- en patiëntenorganisaties, particuliere ondernemers, woningcorporaties. Deze brochure voorziet hierin en is gericht op het bieden van wonen op de zorgboerderij voor ouderen met dementie.

Leeswijzer

Om inzicht te geven in wat zorgboerderijen kunnen betekenen voor de groep ouderen met dementie komt in deze brochure een aantal zaken aan de orde. Ten eerste wordt ingegaan op deze groep ouderen, de zorg en ondersteuning die zij nodig heeft. Dan komen de nodige aanpassingen op het bedrijf aan de orde en vervolgens juridische zaken, ruimtelijke ordening, personeel en financieringsmogelijkheden. Ook de plek van de zorgboerderij in de zorgketen voor mensen met dementie komt in beeld. Ten slotte wordt een voorbeeld gegeven voor een ondernemingsplan.

1. Wonen voor ouderen met dementie

De komende jaren groeit het aantal mensen met dementie. Dementie kent verschillende oorzaken, waarvan de ziekte van Alzheimer de meest voorkomende is. Geheugenstoornis, stoornissen bij lopen, praten, horen, verminderd bewustzijn en een progressief verloop van de ziekte, zijn kenmerken van dementie. Tijdens het dementieproces raken mensen steeds meer de grip op hun eigen leven kwijt en raken steeds meer afhankelijk van hun omgeving. Mensen met dementie hebben als gevolg hiervan behoefte aan geborgenheid, veiligheid en een vertrouwde omgeving. Van groot belang is daarom dat mensen in de omgeving van deze ouderen hun gedrag en achtergrond zo goed kennen, dat zij hierop kunnen inspelen. Daarbij is een herkenbare woonomgeving met een huiselijke sfeer essentieel voor mensen met dementie.

IN HET NIEUWS

Kleinschalige zorg

Op 30 januari 2007 presenteerden het Trimbos-instituut en EMGO-instituut (VUmc) de positieve aspecten van kleinschalig wonen voor ouderen met dementie. In januari 2009 stelde staatssecretaris Bussemaker 80 miljoen euro beschikbaar voor het realiseren van 20.000 plaatsen op AWBZ-erkende zorginstellingen die vallen onder kleinschalig wonen. Kritische geluiden zijn er ook. Zo verscheen op 2 juli 2009 een artikel in Trouw over het risico bij kleinschalige woonvormen dat er te weinig deskundig personeel beschikbaar is en het gevaar van doorschieten naar 'normaliseren'. Dit is dus een aandachtspunt bij het realiseren van een kleinschalige woonvoorziening.

Kleinschalig wonen

Kleinschalig wonen speelt in op de vraag naar vertrouwdheid, geborgenheid en veiligheid van mensen met dementie. Men spreekt in Nederland doorgaans over kleinschalig wonen als de groep bestaat uit variërend 6, 8 of 10 personen per wooneenheid. Wonen in een normale woning waarin gebruikelijke en huiselijke activiteiten plaatsvinden en de bewoner zijn eigen vertrouwde leven kan voortzetten. Daar gaat het om bij kleinschalig wonen. Deze woning kan liggen in een woonwijk, maar ook verbonden zijn als woonunit aan een zorginstelling. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het kleinschalig wonen, als antwoord op de stijgende vraag naar verpleeghuiszorg, sterk in opkomst is. De verwachting is dat in 2010 kleinschalig wonen een kwart van de zorg in verpleeghuizen omvat. We hebben het dan over 12.087 mensen die kleinschalig wonen.

Kleinschalige woonvormen zijn er in veel varianten. Een vorm van kleinschalig wonen is het wonen op de boerderij met een kleine groep bewoners, waarbij het dagelijkse leven op de boerderij invulling geeft aan de vertrouwde levenswijze van bewoners.

Uitgangspunten kleinschalig wonen

Wanneer is er nu eigenlijk sprake van kleinschalig wonen? De zes belangrijkste criteria die het Trimbos-instituut onderscheidt, zetten we hiernaast op een rij.

1. Bewoners blijven in voor- en tegenspoed.

Bewoners verhuizen niet naar een andere voorziening als hun beperkingen toenemen. Men kan blijven wonen tot het overlijden.

2. Bewoners voeren een gewoon huishouden.

Een kleinschalig huishouden is herkenbaar en vertrouwd: samen eten, boodschappen doen, koken, opruimen. Het hebben van een eigen kamer om bezoek te ontvangen hoort daar ook bij.

3. Bewoners houden de regie over hun dagelijks leven. Bewoners kunnen bepalen wanneer ze opstaan, wat ze wel en niet eten, naar welke kapper ze gaan en wanneer ze naar bed gaan.

4. Het personeel is deel van het huishouden.

Bij kleinschalig wonen is sprake van een klein, vast team van medewerkers dat de bewoners goed kent, een huiselijk sfeer weet te creëren en de zorg integreert in het dagelijks leven.

5. De bewoners vormen met elkaar een groep.

Bewoners vormen als het ware een gezin waar familie en kennissen altijd welkom zijn, kunnen mee-eten, overnachten en meehelpen in de zorg.

6. De kleinschalige woonvorm is gevestigd in een gewoon huis. De inrichting van de voorziening komt overeen met die van een gewoon huis. Het meubilair is grotendeels van bewoners zelf.

Hoewel bij de bovenstaande criteria geen groepsgrootte vermeld staat, is een omvang van zes tot tien bewoners per wooneenheid ideaal. Deze omvang komt overeen met een gezinshuishouding en is goed te overzien voor bewoners en medewerkers. Medewerkers kunnen de bewoners goed leren kennen, de zit- en eethoek oogt knus en het koken is nog hanteerbaar met gewone pannen. Bij een grotere groep bewoners komt de essentie van kleinschalig wonen in gevaar: een vertrouwde en huiselijke omgeving waar mensen elkaar kennen en waar ze zichzelf kunnen zijn.

MEER LEZEN?

- Krijger, E., *En hoe kijkt u er tegenaan? - Kijkpunten kleinschalig groepswonen voor mensen met dementie*. NIZW, Utrecht, 2006.
- Heumen, S., Van, Straatsma, H., Huibers, L., Jans, A., Krijger, E., *Kleinschalig wonen: een full-servicepakket*. Vilans en TNO/Centrum Zorg en Bouw, Utrecht, 2009.

2. Wonen op een agrarisch bedrijf

Bij het maken van een woonvoorziening in het agrarisch gebied komen verschillende zaken kijken. Een belangrijk onderscheid hierbij is of de woonvoorziening wordt gemaakt op een agrarisch bedrijf met agrarische productie of dat het gaat om een woning in het landelijk gebied. In dit hoofdstuk wordt vooral ingegaan op de aanpassingen die nodig zijn op een bedrijf met een nog in werking zijnde agrarische productie. Ook bij een marginale verhouding tussen agrarische productie en zorg wordt gesproken over een zorgboerderij.

UIT DE LITERATUUR

Beweging en eetlust

De resultaten van de promotie van Simone de Bruin (december 2009) wijzen uit dat de meerwaarde van dagbesteding voor ouderen met dementie op de zorgboerderij zit in meer fysieke beweging en dat ouderen meer eten en drinken dan in andere dagvoorzieningen. Dit vermindert de kans op uitdroging en ondervoeding; een groot probleem bij ouderen met dementie.

Uit: *Sowing in the autumn season – exploring benefits of green care farms for dementia patients*

Woongedeelte

Het verloop van dementie is over het algemeen 2 tot 8 jaar. Vaak wonen ouderen in de laatste 1 à 2 jaar van het ziekteproces in een woonvoorziening. Dit betekent dat regelmatig nieuwe ouderen op de zorgboerderij komen wonen. Voor deze bewoners is het belangrijk om een eigen kamer te hebben, waar ze ook hun bezoek kunnen ontvangen. Op dit moment worden geen wettelijke eisen gesteld aan de huisvesting van ouderen. Wel zijn er richtlijnen. Zo dient men bij de zit-slaapkamer uit te gaan van tenminste 18 m² per persoon, voor een bed, zitje en wasgelegenheid. Daarnaast zijn een gezamenlijke woonkamer, open keuken en meerdere sanitaire eenheden nodig. Deze voorzieningen kunnen worden ingepast in bestaande bebouwing, maar nieuwbouw is ook een mogelijkheid. In alle gevallen dient er aandacht te zijn voor (brand)veiligheid, valpreventie en mogelijkheden voor tilliften. Met al deze zaken moet rekening worden gehouden in het bestemmingsplan, het programma van eisen en de exploitatie. Tevens kan men overwegen om niet alleen de woongroep als woonvorm aan te bieden, maar ook woningen te maken waar dementerende ouderen met hun partners kunnen samenwonen.

Toegang tot het erf

Een woonvoorziening betekent 24 uur per dag mensen op het erf. Naast het personeel en de ouderen en hun familie, zijn dit voornamelijk leveranciers van levensmiddelen, artsen, paramedici en vervoerdiensten. Het is dus noodzakelijk dat de woonlocatie altijd bereikbaar is. Dit houdt

in dat bij uitbraak van bijvoorbeeld MKZ, varkenspest of Q-koorts, het woongedeelte afgesloten moet kunnen worden van de rest van het bedrijf, maar via een aparte inrit wel bereikbaar blijft. Ook op het erf zelf moet een scheiding aan te brengen zijn om verspreiding van ziekte te voorkomen. Dementerende ouderen kunnen gaan dwalen over het terrein. Een afgesloten terras helpt, en een moestuin, of een bushokje op het parkeerterrein, kan ervoor zorgen dat ouderen niet meteen van het terrein weglopen. Een ander voorbeeld is een dwaalsysteem, waarbij een telefoon in de boerderij overgaat op het moment dat een oudere het terrein verlaat.

De stallen

Ouderen zijn vaak beperkt mobiel. Om voor rolstoel- en rollatorgebruikers de stallen toegankelijk te maken, zullen drempels verwijderd of afgevlakt worden. Daarnaast zullen breedgangpaden breed genoeg moeten zijn om te kunnen draaien, en voorzien zijn van eenvoudig te bedienen hekwerken en rolstoelopstapjes. Erf en stallen worden daarmee toegankelijk gemaakt voor ouderen die een ommetje maken. De aanwezigheid van een zitgelegenheid op het erf versterkt de toegankelijkheid.

Daginvulling

Samen koken of een wandelingetje maken, het is waardevol om het dagritme te volgen. Ouderen kunnen helpen bij het halen van eieren uit de stal of groenten uit de moestuin. Soms worden er extra dieren aangeschaft om een breder aanbod te hebben. Een rustig dierras is aan te raden.

MEER LEZEN?

- Ferwerda-van Zonneveld, R.T., T.H. Schoone, A.A.M. van Diepen, S.J. Oosting, J.F. Caron-Flinterman, *Van boerderij naar zorgboerderij: van bedrijfsaanpassing tot systeeminnovatie*. Wetenschapswinkel, rapport 254, Wageningen, 2009.
- De Jong, D., G. Migchels, S. Bos, R. Ferwerda, J. Hassink, D. Haubenhofers, J. Rommers, *Een echte boerderij met een echte boer – De waarde van agrarische productie bij multifunctionele landbouw*, brochure ASG Veehouderij, maart 2008.
- De Bruin, S.R., *Sowing in the autumn season – exploring benefits of green care farms for dementia patients*, Thesis Wageningen University, Wageningen 2009

PRAKTIJKVOORBEELD

Dagbesteding bij de boer

De Hemelrijksche Hoeve biedt geen woonzorg, maar dagbesteding aan ouderen met dementie. Vaak gaat het om mensen uit de omgeving van de hoeve, die hun hele leven op het platteland hebben gewoond en soms zelf een boerderij hebben gehad. Deze kleinschalige vorm van dagbesteding sluit beter aan bij de behoefte van deze mensen dan dagbesteding in de meeste verpleeghuizen. Als de ouderen willen, kunnen ze gezamenlijk of individueel klusjes doen, zich ontspannen op het terras met uitzicht over het grasland of een wandelingetje maken. Ze helpen mee in de stal, rapen eieren, helpen de kippen en kalveren te voeren en helpen groente te oogsten in de moestuin voor de maaltijd. Bij slecht weer is er de huiskamer om de dag door te brengen.

3. De zorgboerderij en omgeving

De zorgboerderij is te allen tijde onderdeel van zijn sociale, economische en ruimtelijke omgeving. Tot deze omgeving behoren verschillende aspecten, zoals de ruimtelijke ordening, samenwerking met andere zorgaanbieders, de (werving van) bewoners van de zorgboerderij en de familie en/of mantelzorgers van de bewoners. In de zorg wordt tegenwoordig gesproken over de zogenaamde 'zorgketen', hetgeen betekent dat de zorgboerderij altijd een schakel is in een geheel van voorzieningen. Het is belangrijk om bewust te zijn van de invloed die de verschillende actoren in de zorg in het sociale, ruimtelijke en agrarische domein op elkaar hebben.

UIT DE LITERATUUR

Meerwaarde

Bij dagverzorging voor ouderen zijn vooral de sfeer, lucht, ruimte, een plek om te kletsen en de vele mogelijkheden van activiteiten de voordelen van zorg op een zorgboerderij. De agrarische productietak is minder van belang, hoewel er ouderen zijn die het prettig vinden om met een echte boer te praten over het boerenleven.

Uit: Een echte boerderij met een echte boer - de waarde van agrarische productie bij multifunctionele landbouw.

Ruimtelijke ordening

De Wet ruimtelijke ordening (Wro) regelt het gebruik van gebouwen en gronden. Er is een relatie met de Woningwet om te mogen bouwen. Hierbij moet worden bedacht dat extra woongebouwen op het platteland met argusogen worden bekeken; het is immers goedkope bouwgrond voor iedereen met een woonwens. Voor zorgboerderijen is de invalshoek van belang. Zo kan het gaan om een nevenactiviteit bij een agrarisch bedrijf of een beëindigde boerderij die wordt omgebouwd. In beide gevallen moet de gemeente dit (a) in haar beleid willen, en (b) moet het doorvertaald zijn in bestemmingsplannen om bouwvergunningen (Wro) en gebruiksvergunningen (Bouwbesluit en gemeentelijke Bouwverordening) te kunnen verlenen.

a. Voor het gemeentelijk beleid is het van belang dat een woonzorgfunctie bijdraagt aan de economische, sociale of ruimtelijke kwaliteit van het platteland als geheel. Van belang is bijvoorbeeld dat de nieuwe woonfunctie geen beperking geeft voor zittende boeren (zoals met geurhinder). Omdat elke plek in het buitengebied verschilt, en het wonen een gevoelig beleidspunt is, verschilt de afweging per zorgboerderij. Daarbij zal men vaak te maken krijgen met de provincie rond bouwen in agrarisch gebied, woon- bedrijfs- of maatschappelijke bestemming en regelingen als Ruimte voor Ruimte en Rood voor Groen.

b. Als de gemeente woonzorg wenst, is het zaak dat dit is geregeld in het bestemmingsplan. Dat moet ook passen voor elke bouwvergunning en gebruiksvergunning (dat laatste gaat vooral over brandveiligheid). Moet u het bestemmingsplan laten aanpassen, dan is het raadzaam het traject met de gemeente vast te stellen. Dit traject heeft veel tijd nodig. Voor informatie over zorg, landbouw en wetten staat informatie op de websites www.multifunctionelelandbouw.nl en www.antwoordvoorbedrijven.nl.

Samenwerking met andere zorgaanbieders

Ouderen met dementie kunnen net als andere ouderen in behandeling zijn bij andere zorgverleners. Te denken valt hierbij aan huisartsen, medisch specialisten (geriater, oogarts, cardioloog, etc.), fysiotherapeuten of andere paramedici. Deze andere zorgaanbieders zullen over het algemeen weinig ervaring hebben met ouderen met dementie die op een zorgboerderij wonen, simpelweg omdat het nog zelden voorkomt. Het is dan ook van groot belang dat er goed contact bestaat tussen de zorgboerderij en de betreffende zorgaanbieder. Er moet goed afgestemd worden wat de manier van werken is op de zorgboerderij, het medicijngebruik, voedings- of andere leefvoorschriften waaraan de bewoners zich moeten houden. Bijzonderheden hieromtrent dienen dan ook nauwkeurig gedocumenteerd te worden zodat de dagelijkse zorg vanuit de zorgboerderij en specialistische zorg van de andere zorgverleners goed bij elkaar aansluiten. Voor het ondersteunen van het bieden van zorg kan de zorgboerderij zich aansluiten bij de kenniscirkel Domotica. In veel gevallen heeft de boerin, voordat zij met de zorgboerderij is begonnen, in de zorg gewerkt en een betreffende opleiding doorlopen. In dat geval zal het contact met andere zorgverleners makkelijk gaan; de zorgboerin is immers gewend om medische adviezen op de juiste manier te interpreteren en toe te passen.

De werving van bewoners

Ouderen met dementie zijn individuen met eigen karaktertrekken en voorkeuren. Het is dan ook duidelijk dat wonen op een zorgboerderij zeker niet voor iedere dementerende oudere geschikt is. Er zijn ook ouderen die zich in een urbane omgeving meer op hun gemak voelen. Dit verandert niet wanneer mensen dement zijn. Familie en vrienden hebben over het algemeen goed inzicht in de voorkeuren van hun dementerende naaste. Zij zullen dan ook het beste in staat zijn om een gepaste beslissing te nemen en mogelijk de keuze voor de zorgboerderij te maken.

Hoe ontstaat het contact tussen potentiële (of toekomstige) bewoners met de zorgboerderij? In veel gevallen is mond-tot-mondreclame de belangrijkste manier voor zorgboerderijen om bewoners te werven. In gevallen waarin de boerin vroeger zelf in de zorg heeft gewerkt, kunnen de oude contacten met de zorginstelling een voordeel zijn bij de werving van bewoners. Als op de boerderij niet alleen verblijf, maar ook dagopvang wordt geboden, zijn de gebruikers van de opvang potentiële bewoners. Het is ook afhankelijk van de financieringsstroom (zie hoofdstuk 5) in welke mate er moeite moet worden gedaan om bewoners te werven op de boerderij. Als de zorgboerderij met het persoonsgebonden budget werkt, wat meestal het geval is, dan moet er meer inspanning verricht worden. Het rondbrengen van folders

en nieuwsbrieven bij voor de doelgroep relevante instellingen of het houden van open dagen zijn de belangrijkste voorbeelden om de naamsbekendheid te vergroten. Wordt er samengewerkt met een zorginstelling, dan zullen bewoners vaak door deze instelling aangedragen worden. Het is voor de zorgboer en -boerin essentieel om een goede analyse te maken van en plaats te hebben in het lokale zorgcircuit.

De familie/mantelzorgers

Familie en naasten willen het gevoel hebben dat hun demente vader/moeder, broer/zus of kennis een goede en aangename levensavond beleeft. Een bewoner die zijn plek en rol op de zorgboerderij gevonden heeft, kan familie en naasten deze geruststelling bieden. Het geeft de familie voldoening dat het wonen op een zorgboerderij een goed effect heeft op hun vader of moeder. In de meeste gevallen heeft de familie immers de keuze gemaakt om de demente oudere op een zorgboerderij te laten wonen. Vanwege de kleinschaligheid hebben familie, naasten en mantelzorgers vaak ook een intensiever contact met de verzorgers en begeleider, dat wil zeggen met de boer en de boerin en eventuele andere medewerkers. Familie en naasten hebben bij een zorgboerderij de mogelijkheid om het dagelijkse ritme mee te beleven of zelfs mee te doen bij dagelijkse bezigheden en activiteiten. Op deze manier vormen familie en naasten een welkome aanvulling op de dagelijkse zorg. Het is belangrijk om open te communiceren met de familie over het welbevinden van de dementere oudere. Ook zullen afspraken bij andere zorgaanbieders afgestemd moeten worden. Hoe gaan de bewoners naar de huisarts, specialist of fysiotherapeut? Bij grotere zorginstellingen zijn dergelijke diensten vaak intern aanwezig.

MEER LEZEN?

- Ferwerda - van Zonneveld, R.T., T.H. Schoone, A.A.M. van Diepen, S.J. Oosting, J.F. Caron-Flinterman, *Van boerderij naar zorgboerderij: van bedrijfsaanpassing tot systeeminnovatie*. Wetenschapswinkel, rapport 254, Wageningen, 2009.
- www.zorgboeren.nl
- www.domoticawonenzorg.nl
- www.multifunctionelelandbouw.nl

Op zorgboerderijen moet het vervoer geregeld worden. Naast vervoer door de zorgboerderij zelf of taxibedrijven, spelen familie en mantelzorgers hierin vaak een rol.

Uiteraard moet er voor de bewoners ook de ruimte zijn om familie en vrienden in privacy te kunnen ontvangen. Dit kan op de eigen zit-slaapkamer van de bewoner of in een andere (rustige) ruimte op de zorgboerderij.

Andere (zorg)boerderijen

Zorgboerderijen in dezelfde regio werken vaak samen in regionale verenigingen, zoals Bezig in Gelderland, Zorgboeren Fryslân in Friesland en Landzijde in Noord-Holland. De regionale verenigingen organiseren doorgaans studieclubs om kennis tussen de zorgboeren uit te wisselen en te werken aan de professionalisering van de sector, door bijvoorbeeld de gezamenlijke aanvraag van een AWBZ-erkenning. Wel moet een zorgboerderij aan bepaalde eisen voldoen wil het in aanmerking komen voor AWBZ-gelden die worden verstrekt via een regionale organisatie. Het is echter ook mogelijk dat concurrentie optreedt tussen zorgboerderijen, namelijk als te veel zorgboeren in een bepaalde regio zich richten op dezelfde doelgroep.

Afhankelijk van de geschiedenis van de boerderij, dus of deze als zorgboerderij is opgestart of van oorsprong agrarisch was, hebben zorgboeren meer, minder of helemaal geen contact met de 'gewone' boeren. Het netwerk gaat in ieder geval veranderen met het starten van een zorgboerderij. Er komen nieuwe contacten bij, bijvoorbeeld met andere zorgboeren, en contacten met gewone boeren worden soms minder, vooral als de reguliere tak wordt verkleind.

PRAKTIJKVOORBEELD

Regelgeving bij nieuwbouw

Bouwen op het platteland kan problemen geven met de regelgeving. Zo moest de bedrijfsbestemming van zorgboerderij Westersypen worden omgezet in een woonbestemming en was bouwen alleen mogelijk indien dit buiten de stankcirkel van de naburige boerderij kon plaatsvinden. De boerderij bleek net ver genoeg weg te liggen om geen problemen te veroorzaken. De gemeente was bereid het bestemmingsplan te wijzigen, en er bestond geen bezwaar bij omwonenden. Met omwonenden en dorpsgenoten was vooraf contact opgenomen om de plannen en opzet uit te leggen. Dat heeft het draagvlak in de omgeving vergroot: iedereen vindt het een mooi project. De bouwwerkzaamheden zijn in 2007 uitgevoerd.

Dit is mijn huis.
Dit is mijn huis, mijn basis en mijn bolwerk. Dat ik verdedig als
Dit is mijn huis, wees welkom assistent en hulpverlener. Ik heb je
Dit is mijn huis, geen ziekenhuis. hier woon ik, hier luf ik.

4. Personeel

Niet alleen het wonen op een zorgboerderij is anders dan in een verpleeghuis. Ook het werken op de zorgboerderij stelt andere eisen aan de (uitvoerende) medewerkers. Van medewerkers, vaak de boerin en de boer, wordt op de zorgboerderij een dienstverlenende en ondernemende houding verwacht. Doordat dementerenden 7 maal 24 uur ondersteuning en toezicht nodig hebben, zullen naast de boerin meestal nog een of twee mensen per wooneenheid op de boerderij meewerken.

UIT ERVARING

Het boeregezin

Voor het boeregezin kan de druk groot zijn bij het aanbieden van 24-uurszorg aan dementerende ouderen. Bij thuiswonende kinderen hebben zij weliswaar vele 'opa's' en 'oma's', maar ze moeten er regelmatig afscheid van nemen. Daarbij moet er bij ziekte van de boer/boerin of bij vakantie vervanging zijn voor de zorgplicht. De druk van een grote investering, die gepaard gaat bij het bouwen van de woningen, en het gebrek aan privacy zijn belangrijke zaken om te overwegen alvorens te starten met een kleinschalige woonvorm op de boerderij.

Van verzorgen naar begeleiden

Bij de traditionele manier van werken in de zorg, staan de *zorgende* taken centraal en hebben medewerkers een meer *afwachtende* houding. Leidend voor het werken op een zorgboerderij zijn de wensen en het leefritme van de bewoners. Bewoners maken, met ondersteuning van medewerkers, eigen keuzes in het dagprogramma, de aard en tijdstippen van de activiteiten. Een apart activiteitenprogramma op het gebied van welzijn is niet nodig en bovendien niet passend bij het kleinschalig wonen. Het ritme van het dagelijkse leven op de boerderij kleurt de kwaliteit van het leven van de bewoners. Het verzorgen van de dieren, karweitjes in de tuin, de maaltijd voorbereiden, de was opvouwen et cetera.

Bij kleinschalig wonen is sprake van een kleine groep bewoners. Hierdoor bouwen medewerkers een persoonlijke band op met bewoners en zijn zij op de hoogte van de individuele behoeften van bewoners. Medewerkers voelen zich meer direct verantwoordelijk voor bewoners en de

gang van zaken op de boerderij. Andersom zien ook de bewoners vaker vertrouwde gezichten. Een belangrijk aandachtspunt voor de boer en boerin is dat ervaring met personeel, het leiding geven en ondersteunen van belang is. Bij samenwerking met een zorginstelling kan het delen van deze werkzaamheden en verplichtingen worden opgenomen in de overeenkomst.

Zoeken naar balans

Het behoud van de eigen regie van bewoners over hun leven, daar draait het om in de werkzaamheden van medewerkers. Medewerkers zullen steeds de balans moeten vinden in het benutten van de mogelijkheden van bewoners en het rekening houden met hun beperkingen en onmogelijkheden. Ook zal er steeds een match moeten worden gezocht tussen de taken die op de boerderij gedaan moeten worden en de individuele behoeften van bewoners.

Competenties van medewerkers

In de tabel op de volgende pagina zijn de verschillen tussen het werken in een groot- en kleinschalige setting op een rij gezet:

Het werken op een zorgboerderij vraagt een aantal bijzondere vaardigheden van de medewerkers:

- flexibiliteit als het gaat om taakinhoud en dienstrooster;
- verantwoordelijkheid kunnen nemen om alleen voor een groep bewoners te werken;
- in staat en bereid zijn tot overleg, communicatie en vorming;
- een beroepshouding hebben die rekening houdt met het feit dat het zowel het thuis van de bewoners is als jouw eigen thuis.

Uiteraard is een gedegen opleiding en kennis van ouderen met dementie van belang voor personeel dat komt werken op de zorgboerderij. Bij de zorg voor ouderen, zeker als dit de laatste woonplek is, krijgt men te maken met een achteruitgang van de oudere en stervensbegeleiding. Dit kan sterk van invloed zijn op de groepsprocessen waar het personeel vakkundig mee moet om kunnen gaan en zelf daar waar nodig in begeleid kan worden.

Samenstelling van het team

Wanneer de boerderij beheerd wordt door een boer en boerin, zal er in de praktijk een onderlinge taakverdeling zijn. Vaak houdt de boerin zich directer met bewoners bezig en wordt zij daarbij geholpen door extra personeel. Oudere medewerkers die gewend zijn om zelf een gezin te runnen, zijn doorgaans erg geschikt voor het werken op een zorgboerderij. Het werk vraagt immers relatief veel zelfstandigheid en het nodige organisatietalent.

MEER LEZEN?

- Heumen, S., Van, Straatsma, H., Huibers, L., Jans, A., Krijger, E., *Kleinschalig wonen: een full-servicepakket*. Vilans en TNO/Centrum Zorg en Bouw, Utrecht, 2009.
- Krijger, E., Huibers, L., *Leren van verzorgenden*. NIZW, Utrecht, 2006.
- Zie www.centrumkleinschaligwonen.nl voor o.a. exploitatiemodellen.

<p>Werken in een verpleeghuis ‘oude stijl’</p>	<p>Werken op een zorgboerderij</p>
<p>Verzorging bewoners centraal; de bewoner wordt verzorgd</p>	<p>Begeleiding van bewoners bij huishouden en dagelijkse activiteiten centraal; verzorging is ‘slechts’ een onderdeel, de bewoner wordt ondersteund in zijn dagelijkse leven</p>
<p>Huisgewoontes, richtlijnen en wetten vormen de kaders</p>	<p>Meer eigen verantwoordelijkheid medewerkers; de wensen van de bewoners vormen de kaders</p>
<p>Gelijktijdig werken met andere collega’s en hierdoor ‘automatisch’ feedback</p>	<p>Veel zelfstandig werken op de boerderij. Feedback van collega’s moet georganiseerd worden.</p>
<p>Vaste dagindeling</p>	<p>Geen dag is hetzelfde, improviseren is vereist</p>

PRAKTIJKVOORBEELD

Begeleiding één op zes

Zorgboerderij de Hagert is een initiatief van twee zorginstellingen. Deze zorginstellingen bieden zorg aan verstandelijk gehandicapten en ouderen. Beide organisaties leveren zorgpersoneel aan de Hagert. Deze constructie brengt in de praktijk het probleem met zich mee dat er gewerkt moet worden met twee CAO's en verschillende computersystemen. In totaal werken er 50 medewerkers en 50 vrijwilligers op de Hagert.

De activiteitenbegeleiders rouleren tussen de groepen om zo iedereen op de boerderij te leren kennen. Per groep van zes dementerende ouderen is er één medewerker en komt er tussen de middag een kookassistent. Bij de gehandicapten is er één medewerker op een groep van vier personen die naast de begeleiding ook kookt. 's Nachts heeft één iemand nachtdienst en is er voor de Hagert één achterwacht van de zorgcentrale beschikbaar.

5. Financieringsstromen

Het is van belang om in een vroeg stadium na te denken over de financiering van de zorgboerderij. De financiering is immers een belangrijke randvoorwaarde bij het realiseren van de zorgboerderij. Een zorgboerderij kan op twee manieren gefinancierd worden: door middel van zorg in natura of door middel van het persoonsgebonden budget. Beide varianten hebben hun eigen financieringsregels. De Nederlandse Zorgautoriteit, NZa, houdt zich bezig met het toezicht op de Nederlandse zorgmarkt. De beleidsregels inzake de financiering past het NZa regelmatig aan. Ook de zorgtarieven stelt het NZa jaarlijks vast.

SUBSIDIEREGELING

Subsidie innovatieve diensten

Eerste call voor experimenten/SBIR, preventie door sectoroverstijgende initiatieven.

Budget: 6,7 miljoen euro

Sluitingsdatum: 14 april 2010, 17.00

Het Zorginnovatieplatform (ZIP) is op zoek naar innovatieve diensten en producten die 'het gezond ouder worden' van 55-plussers positief beïnvloeden door preventie. Het doel is ouderen langer in optimale gezondheid te laten leven.

Meer info: www.agentschapnl.nl/zorg bij call voor experimenten.

Zorg in natura

Bij zorg in natura krijgt de bewoner de kosten voor wonen, welzijn en zorg vergoed vanuit de AWBZ (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten). Deze vergoeding krijgt de cliënt in natura uitgekeerd, namelijk door het gebruik van een verblijfplaats op de zorgboerderij. Het zorgkantoor betaalt de vergoeding per cliënt rechtstreeks aan de zorgorganisatie, in het bezit van een AWBZ-erkenning, die de zorg levert. De cliënt betaalt daarnaast zelf een inkomensafhankelijke eigen bijdrage voor de AWBZ-zorg.

De zorgwaarde van de bewoners is bepalend voor het zorgbudget dat de zorgorganisatie krijgt. De zorgwaarde wordt bepaald aan de hand van de zorgzwaartepakketten (ZZP's). Bij kleinschalig wonen voor bewoners met een intensieve zorgvraag hebben bewoners vaak ZZP 4, ZZP 5 of ZZP 7. Er zal in de praktijk een mix van bewoners met verschillende zorgzwaartes nodig zijn om het verblijf op de zorgboerderij te kunnen financieren. Naast financiering van de zorg is er een aparte kapitaallastenvergoeding per (toegekende) bewonersplaats op de boerderij beschikbaar.

Zorg- zwaarte- pakket	Prijs per dag excl. kapitaallasten (niet toegelaten voor behandeling) prijspeil 2009 in euro's	Prijs per dag excl. kapitaallasten (toegelaten voor behandeling) prijspeil 2009 in euro's
ZZP 4	€ 97,74	€ 119,22
ZZP 5	€ 133,93	€ 156,52
ZZP 7	€ 157,70	€ 186,82

Alleen zorgaanbieders die erkend zijn door het zorgkantoor, komen in aanmerking voor het leveren van zorg in natura. Een zorgboerderij kan zelf een erkenning aanvragen bij het zorgkantoor. Het zorgkantoor stelt (kwaliteits-) eisen aan het verkrijgen van een AWBZ-erkenning, waaraan de zorgboerderij moet kunnen voldoen. Een AWBZ-erkenning kan een zorgboerderij krijgen door zich aan te sluiten bij een regionale organisatie voor zorgboerderijen, een zorginstelling of zelf een AWBZ-erkenning aan te vragen.

Wanneer de zorgboerderij niet AWBZ-erkend is, dan is het mogelijk dat cliënten op de zorgboerderij geplaatst worden via een andere, wel AWBZ-erkende, zorgaanbieder. De zorgboerderij is dan onderaannemer van deze zorgaanbieder.

PRAKTIJKVOORBEELD

Wie betaalt wat?

Zorgboerderij Westersyden is via een 'contractpartner'-constructie een samenwerking aangegaan met Woonzorggroep TDC. Dit is een landelijk werkende thuiszorgorganisatie gevestigd te Steenwijk, die een AWBZ-erkenning heeft. De huisvestings-, service- en dienstverleningskosten betalen de bewoners zelf. De kosten voor de zorg en het wonen kunnen per bewoner variëren. Westersyden gaat uit van een basisprijs voor wonen in combinatie met zorg. Dat betekent dat iemand die weinig zorg nodig heeft, en daarom weinig budget meeneemt, meer betaalt voor de huisvesting. Iemand met weinig inkomen kan er alleen wonen indien hij/zij een hoger budget voor de zorgverlening meeneemt.

Persoonsgebonden budget

Als een zorgboerderij niet erkend is als zorgaanbieder, maar wel zelf de zorg levert, dan kunnen de bewoners gebruik maken van het persoonsgebonden budget (pgb). De bewoner (of wettelijk vertegenwoordiger) kan bij het CIZ (Centrum Indicatiestelling Zorg) een pgb aanvragen. Het pgb krijgt de bewoner rechtstreeks op zijn rekening gestort. In de meeste gevallen wordt er van bewoners nog wel een eigen bijdrage gevraagd door het zorgkantoor. Met het pgb kan de bewoner zelf de kosten voor de nodige zorg en ondersteuning betalen aan de zorgboerderij. De bewoner verantwoordt de besteding van het pgb aan het zorgkantoor.

Hiernaast komt een bewoner vaak ook in aanmerking voor een vergoeding vanuit de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo), bijvoorbeeld voor de huishoudelijke hulp of de aanschaf van hulpmiddelen. Medische behandelingen, therapieën en medische hulpmiddelen kunnen doorgaans via de zorgverzekeraar vergoed worden. De kosten voor het wonen (zoals huur en inrichting) moet de bewoner zelf betalen. Voordeel van het wonen met meerdere bewoners op de boerderij is dat de gemeenschappelijke woonkosten (zoals de aanschaf van een brandmeldsysteem) gedeeld kunnen worden. Het is belangrijk om te zorgen dat de individuele huurprijs van bewoners onder de huursubsidiegrens ligt. Op deze manier blijven de kosten betaalbaar voor de bewoners.

Exploitatie

Bij de exploitatie van een woonvoorziening komen vele kosten kijken. De investeringen in gebouwen, de aanschaf van meubels en apparaten worden veelal op gebruikelijke wijze afgeschreven. Daarnaast heeft een zorgboerderij te maken met verzekeringen voor de bewoners, maar ook voor het personeel. De situatie is bedrijfspecifiek. Het is aan te raden om via www.vilans.nl/kleinschaligwonen een berekening te maken.

MEER LEZEN?

- www.nza.nl
- www.pgb.nl
- www.centrumkleinschaligwonen.nl
- www.multifunctionelelandbouw.nl

Persoonsgebonden budget	Prijs per persoon per dag, prijspeil 2009 in euro's
Bij een indicatie op ZZP 3 en ZZP 4	Optelsom individuele indicaties
Bij een indicatie op ZZP 5 t/m ZZP 10 verhoogt het zorgkantoor het budget tot minimaal	€ 148,56

6. Van idee naar werkelijkheid: het ondernemingsplan

Het starten van een zorgboerderij komt overeen met het opzetten van een bedrijf. Een goed ondernemingsplan is dan ook onmisbaar. Hoe gaan de ideeën over de zorgboerderij werkelijkheid worden? Een ondernemingsplan geeft hier antwoord op. Er zijn verschillende belangrijke beslispunten tijdens het realisatieproces van de zorgboerderij, waarvan de keuzen beschreven staan in het ondernemingsplan.

DE BEHOEFTE AAN EEN ZORGBOERDERIJ

Zijn er voldoende cliënten in de omgeving die in aanmerking komen voor een plaats op de zorgboerderij?

Particuliere initiatiefnemers van een zorgboerderij zijn zelf verantwoordelijk voor de werving van bewoners voor de zorgboerderij. Bij erkende zorgverleners helpt het zorgkantoor bij de toewijzing van cliënten, maar iedere cliënt is vrij te kiezen. Het zorgkantoor zal bij het realiseren van een kleinschalige woonvoorziening willen en kunnen meedenken. De cijfers over de behoefte aan verpleeghuiszorg in een bepaald gebied zijn te achterhalen via wachtlijstgegevens en de referentiecijfers van verpleeghuiszorg. Deze gegevens zijn op te vragen bij het zorgkantoor of te vinden in de digitale zorgatlas (RIVM). Op basis van de verwachte bevolkingsgroei in een regio, en de cijfers over het voorkomen van dementie, is de behoefte aan verpleeghuiszorg in de toekomst in te schatten.

HOE DE ZORGVERLENING IS GEREGELD

Financiering door middel van zorg in natura of persoonsgebonden budget?

Cliënten kunnen zelf bepalen op welke wijze zij zorg willen ontvangen: in natura door een erkende zorgaanbieder of door als cliënt zelf met een persoonsgebonden budget (pgb) zorg in te kopen. Alleen erkende zorgaanbieders kunnen zorg in natura geven. Het zorgkantoor maakt productieafspraken met de aanbieder en betaalt voor de geleverde zorg. Wanneer de zorgboerderij niet erkend is als zorgaanbieder (en er ook geen andere erkende zorgaanbieder ingeschakeld wordt om de zorg te leveren op de zorgboerderij), dan kunnen de bewoners de zorg met een pgb betalen.

Wie gaat de zorg en de diensten verlenen; de boer, boerin en eventuele kinderen of worden er extra mensen met een medische achtergrond ingezet?

Voor grofweg 90% van de zorg en de diensten is geen extra bevoegdheid of diploma nodig. Voor de meer verpleegkundige zorg (geven van injecties en medicijnen) is of een extra opleiding nodig of de boerderij zal iemand met deze bevoegdheid (freelancer of iemand van de thuiszorg) in moeten schakelen. Vanzelfsprekend is het werken met eigen mensen het voordeligst.

Individueel of collectief zorg inkopen?

Om de zorg aan de bewoners financieel dekkend te laten zijn, is het nodig dat de budgetten van meer bewoners gebundeld worden. Individuele 24-uurszorg aan één bewoner is namelijk financieel niet haalbaar zonder een fikse extra eigen bijdrage. De begrotingen van de zorgboerderijen die nu al draaien, komen rond met de gezamenlijke budgetten van 8 à 10 bewoners. Er zal natuurlijk ook geregeld moeten worden dat bewoners niet een andere zorgleverancier inschakelen voor de dagelijkse zorg, maar alle zorg via de boerderij afnemen.

HOE HET WONEN OP DE BOERDERIJ WORDT VORMGEGEVEN

Is op de boerderij bestaande huisvesting beschikbaar, is ver- of nieuwbouw nodig?

In het ondernemingsplan zal ook komen te staan of er reeds geschikte woonruimte beschikbaar is voor bewoners of dat verbouw of nieuwbouw nodig is op de boerderij.

Huren de bewoners individueel de woonruimte?

Meestal werkt de boerderij met pgb's en dus huren de bewoners individueel hun appartement, eventueel met behulp van de huurtoeslag. De zorgboerderij draagt het financiële risico van leegstand bij een tekort aan bewoners. De boerderij zal met een zekere leegstand rekening moeten houden. Een andere optie is om een verdeelsleutel te gebruiken waarbij de huurders en eigenaar elk een deel van de kosten bij leegstand betalen. Op welke wijze de verhuur ook geregeld wordt, het is van belang om hier goede afspraken over vast te leggen met de huurders van de woonruimte op de zorgboerderij.

MEER LEZEN?

- www.zorgatlas.nl
- Vilans, *Zorgzaam ondernemen! Over het maken van een ondernemingsplan voor kleinschalig wonen*. 2009.

Samenvatting

Nederland telt momenteel rond de 1.000 zorgboerderijen, waarvan circa 150 zich richten op dagbesteding voor ouderen met dementie. Slechts een handjevol biedt intensievere vormen van zorg en ondersteuning aan deze doelgroep. Deze brochure informeert zorgboeren en andere geïnteresseerden over onderwerpen die bij permanent verblijf van ouderen met dementie van belang zijn.

Als het gaat om kleinschalig wonen, staan kernwaarden met betrekking tot de inrichting van de zorgverlening en de verhouding tussen bewoners en personeel centraal. De zorgboerderij voegt daar sfeer, lucht en ruimte als positieve punten aan toe.

Bij het oprichten van een woonvoorziening op een boerderij, is het van belang dat men zich realiseert in welke sociale, economische en ruimtelijke omgeving de boerderij zich bevindt. Zo zijn aanpassingen in bestemmingsplannen, contacten met zorgverlenende instanties, contact met bewoners en hun familie, en de mogelijkheid aan te sluiten bij een regionale vereniging van zorgboerderijen, zaken die aandacht vragen voordat een woonvoorziening kan worden gestart en geëxploiteerd.

Daarnaast zal personeel over de vereiste competenties moeten beschikken. Als de boerderij zich aansluit bij een zorginstelling, kan ondersteuning bij de aansturing van personeel deel zijn van de overeenkomst.

Inzicht in financieringsstromen is nodig om een realistisch beeld te krijgen of het aanbieden van deze vorm van zorg haalbaar is.

Tot slot ligt aan de start van een woonvoorziening voor ouderen met dementie een ondernemingsplan ten grondslag. In deze brochure is een aantal besispunten in het realisatieproces opgenomen. Dit kan helpen bij het schrijven van een ondernemingsplan.

Colofon

Deze brochure is een uitgave van de Taskforce Multifunctionele Landbouw

Auteurs

Aïde Roest en Katrin Oltmer,
LEI Wageningen-UR
Piet Driest en Annegreet Jans,
Vilans

Fotoverantwoording

Inge Hondebrink - 9, 11, 16, 20-22, 24-25,
omslag binnenzijde achter
Suzie Geenen, - omslag voorzijde, titelpagina,
Imagro 2, 6, 12-13, 14, 23, 26-29,
omslag binnenzijde achter
Familie Agricola - omslag binnenzijde voor,
15, 18-19
De Lynx - 31

Grafisch ontwerp

Annemarie Wijmenga,
Communicatiebureau de Lynx

Druk

Drukkerij Modern, Bennekom

Februari 2010

Disclaimer

Aan de informatie in deze brochure kunnen geen rechten worden ontleend. De uitgever en opstellers aanvaard geen aansprakelijkheid voor eventuele onjuistheden of onjuist gebruik van de informatie.

Zorgboerderijen die kleinschalige woonvormen aanbieden aan ouderen met dementie zijn voor iedereen een aanwinst. Ze verhogen de kwaliteit van leven voor de betrokken ouderen, de zorgboeren putten veel voldoening uit hun werk, en het totale spectrum van de zorg wordt erdoor verrijkt.

Er komt nogal wat kijken bij het starten van een zorgboerderij met kleinschalige woonvormen voor ouderen met dementie. Deze brochure geeft informatie die u kan helpen bij het maken van een afweging. Is het iets voor u? We wensen u veel succes bij het maken van uw eigen keuze.

Thuis op de zorgboerderij - Handreiking kleinschalig wonen voor ouderen met dementie is een uitgave van de Taskforce Multifunctionele Landbouw, tot stand gekomen in samenwerking met LEI Wageningen-UR en Vilans.

Deze brochure is te downloaden via www.multifunctionelelandbouw.nl.

